

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Мульгіної Оксани Володимирівни на тему
«Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту
населення України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – «Право»

Актуальність теми дослідження. Соціальне забезпечення є таким напрямом діяльності держави, її уповноважених органів, органів місцевого самоврядування, недержавних суб'єктів, яка характеризується чіткою адресною спрямованістю. Ядром соціального забезпечення є його адресат – особа, яка потрапила у складні життєві обставини, перебуває під впливом соціальних ризиків, на подолання негативних наслідків яких спрямовуються відповідне матеріальне забезпечення, допомоги, пільги, послуги тощо. Таким чином, характеристики особи, яка потрапила у складне життєве становище, визначають сутність, форми, спрямованість і дух соціального забезпечення. У наведеному контексті одним із шляхів розкриття системи соціального забезпечення та її особливостей є дослідження переліку категорій осіб, які підлягають соціальному забезпеченню та видів соціального забезпечення, які надаються кожній із наявних категорій. Сьогодні в науковій доктрині відсутні вичерпні та консолідовані напрацювання до більшості наявних груп та категорій осіб, яким держава гарантує отримання соціального забезпечення, а також щодо особливостей надання такого соціального забезпечення кожній із груп таких осіб. Зокрема, надзвичайно мало теоретичних досліджень щодо самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення, що зумовлює актуальність та своєчасність проведеного Мульгіною Оксаною Володимирівною дослідження на тему: «Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України».

Тому на часі розкрити зміст самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення, визначити проблеми правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення та запропонувати шляхи модернізації соціально-забезпечувального законодавства України в напрямі оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалити їх соціально-забезпечувальний правовий статус.

Оскільки питання отримання самозайнятою особою соціального забезпечення має дуалістичну природу, оскільки сама категорія «самозайнята особа» є також дуалістичною категорією, якщо розглядати її через призму характеристик як отримувача соціального забезпечення. Насамперед, самозайнята особа – це людина, чії життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Це фізична особа, якій притаманні всі особливі соціальні характеристики, які нерозривно пов'язані саме з відповідною людиною, її природою. Тобто така особа може народити дитину, мати інвалідність, особливі заслуги перед Батьківщиною – інші спеціальні соціальні, правові тощо ознаки, що не пов'язані із її самостійною зайнятістю, проте є важливими та визначальними індикаторами, підставами для надання особі видів соціального забезпечення незалежно від її самостійної зайнятості. Поряд із тим самозайнята особа у праві соціального забезпечення – це особливий суб'єкт, який вирізняється соціальною, трудовою, страховою, економічною активністю, у зв'язку із чим має більший обсяг прав та обов'язків, а також і відповідальності у сфері соціального забезпечення.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. В цілому зміст дисертації характеризується високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Дисертантка досить вдало обрала методи дослідження, зокрема загальнонаукові

(діалектичний, аналізу, синтезу, абстрагування, аналогії), приватні методи наукового пізнання, що застосовуються у галузях багатьох наук (порівняльний, кількісного й якісного аналізу, моделювання), методи, розроблені окремими галузями наук (статистичний), а також спеціально-юридичні (формально-юридичний, порівняльно-правовий, системно-структурний), відтак аналіз і синтез наукової літератури, нормативно-правових актів та узагальнення отриманої інформації, обумовили всебічність, повноту й об'єктивність отриманих наукових результатів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є глибоким та комплексним дослідженням, яке проведене на високому науково-методологічному рівні та характеризується змістовністю, коректністю наукової полеміки та логікою викладення матеріалу.

Одержані авторкою результати дослідження розв'язують ключові науково-прикладні питання. Зокрема, у ході дисертаційної роботи здобувачкою було вдало вирішено низку важливих завдань, серед яких: розкрити сутність та правову природу поняття «самозайнята особа» як особливий правовий статус фізичної особи; провести розмежування поняття «самозайнята особа» з іншими суміжними правовими категоріями, виділити види самозайнятих осіб; охарактеризувати правове регулювання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері; з'ясувати сутність правового статусу самозайнятої особи як суб'єкта, що надає соціальне забезпечення; охарактеризувати правове регулювання отримання самозайнятою особою видів соціального забезпечення; визначити місце самозайнятих осіб у системі соціального страхування; узагальнити міжнародний досвід правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення; виявити проблеми правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення; запропонувати шляхи модернізації соціально-забезпечувального законодавства

України в напрямі оптимізації ролі та місця самозайнятих осіб у системі соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу.

У дисертаційній роботі знайшло відображення чимало вагомих науково-прикладних здобутків. Зокрема, сутність і правова природа поняття «самозайнята особа» як особливого правового статусу фізичної особи розкривається за допомогою виділення наступних правових ознак: 1) самозайнята особа наділена спеціальним правовим статусом фізичної особи, початок існування прав та обов'язків у рамках якого пов'язаний із особливим порядком вчинення необхідних дій (державною реєстрацією або отримання свідоцтва про право на зайняття відповідним видом незалежної професійної діяльності в поєднанні з державною реєстрацією); 2) самозайнята особа – це активний та ініціативний учасник правових відносин, який бере на себе особистий ризик і працює над задоволенням власних потреб та інтересів (отримання прибутку, реалізація професійних амбіцій, втілення новаторських ідей, задоволення інших соціальних потреб, творчої реалізації тощо); 3) самозайнята особа отримує не лише можливість задовольняти особисті потреби, а й бере на себе низку відповідних обов'язків, серед яких реєстрація власного бізнесу, інформування податкових органів про свою діяльність та оподатковуваний дохід, забезпечення своєчасної сплати податків і інші обов'язкові збори; 4) залежно від характеру своєї конкретної роботи самозайнята особа може одночасно виконувати кілька ролей, наприклад, бути податковим агентом, платником податків, роботодавцем, застрахованою особою та/або застрахованою особою.

Зауважено, що правове регулювання правового статусу самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення характеризується наступними особливостями: 1) право соціального забезпечення не закріплює поняття «самозайнята особа», а тому можна констатувати, що на сьогодні наведений термін не є правовою

категорією права соціального забезпечення – законодавець закріплює окремі норми щодо соціального забезпечення осіб, які є самозайнятими, послуговуючись поняттями: «фізична особа-підприємець», «особа, яка провадить незалежну професійну діяльність», «особа, яка забезпечує себе роботою самостійно»; 2) розрізненість підходів до соціального забезпечення самозайнятих осіб залежно від виду соціального забезпечення та законодавчого акта, яким таке питання врегульовано; 3) не сформовано ознак самозайнятої особи як суб'єкта права соціального забезпечення, не врегульовано питання моменту та підстав вступу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальні правовідносини; 4) не уніфікованими є вимоги до ознаки громадянства самозайнятих осіб як елементу їх правового статусу, чи є він визначальним для надання/отримання видів соціального забезпечення, недостатньо відображена роль ознаки громадянства в процесі реалізації соціально-забезпечувальної правосуб'єктності самозайнятих осіб; 5) не сформовано цілісного правового інституту в межах галузі соціального забезпечення, відповідно до якого було би визначено всі спеціальні питання правового статусу самозайнятої особи в соціально-забезпечувальній сфері, вичерпно визначені всі права й обов'язки такої особи, комплексно окреслено всі можливі іпостасі та ролі такої категорії осіб у наданні й отриманні соціального забезпечення, його формуванні; 6) соціально-забезпечувальним законодавством не встановлено жодних пільг чи переваг, які надаються самозайнятим особам як учасникам соціального страхування, інших видів правовідносин щодо формування базису для соціального забезпечення, не передбачено заохочень до участі самозайнятих осіб у наданні соціального забезпечення як загальних засобів стимулювання підприємницької діяльності серед населення, формування стійкої мотивації щодо заснування власної справи, професійної реалізації, яка за правомірними і прогнозованими очікуваннями зможе забезпечити соціальний захист такої особи.

Зроблено висновок, що вдосконалення правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів соціального забезпечення слід забезпечити шляхом урахування позитивного досвіду ЄС, а саме:

- продовження напрацювань у напрямі розробки чіткого та вичерпного визначення поняття «самозайнята особа»;

- застосування окремими країнами (Австрією) «гібридного» підходу до тлумачення категорії «самозайнята особа», тобто застосування поняття «самозайнята особа» для специфікації правового статусу окремої категорії осіб для цілей оподаткування, а у праві соціального забезпечення правовий статус осіб, які є самозайнятими у сфері отримання окремих видів соціального забезпечення прирівнюється до правового статусу працівників, які працюють на умовах трудового договору;

- акцентування уваги саме на способах охоплення соціальним забезпеченням самозайнятих осіб сільськогосподарського сектору як таких, що потребують особливого підходу та додаткового піклування; (4) системні та програмні тематичні дослідження проблем реалізації соціальних прав у сфері самозайнятості населення, пропозиції щодо створення спеціального органу, вповноваженого контролювати стан виконання різних європейських ініціатив та нормативних положень, які закріплюють права у сфері соціального забезпечення для самозайнятих осіб;

- активізація та залучення до процесу вдосконалення практичної реалізації чинного законодавства у сфері соціального забезпечення самозайнятих осіб судових органів співтовариства;

- розробка та вдосконалення спеціальних питань соціального забезпечення самозайнятих осіб та його адаптація саме відносно до потреб наведеної категорії населення: (а) пошук способів покращити соціальне страхування самозайнятих осіб шляхом досягнення оптимального балансу між добровільними та загальнообов'язковими схемами соціального страхування; (б)

закріплення принципу адекватності соціального захисту, що означає, що сукупність видів соціального забезпечення самозайнятим особам повинен забезпечувати їм гідні умови життя, замінити втрату доходу в розумний спосіб;

- установа різних способів для збереження та передачі соціальних прав, які були набуті особою: (а) при переході у різні правові статуси на ринку праці (самозайнята особа – найманий працівник або навпаки тощо); (б) при зміні місця проживання чи роботи, держави проживання, громадянства тощо;

- актуалізація необхідності збору статистичних даних щодо самозайнятих осіб;

- організоване інформування самозайнятих осіб про їх права й обов'язки у сфері соціального забезпечення;

- спрощення адміністративних процедур та вимог до самозайнятих осіб під час доступу до соціального страхування та забезпечення.

Під час дослідження виділено такі прогресивні тенденції досвіду зарубіжних країн, які можливо перейняти для України в контексті вдосконалення чинного правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів соціального забезпечення: 1) розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення та страхування, створення альтернативних фондів з диференційованими підходами до пенсійного страхування для самозайнятих осіб (Нідерланди); 2) розвиток професійних фондів соціального страхування самозайнятих осіб (Нідерланди); 3) розробки пропозицій щодо можливості страхування доходу, а не роботи, що є більш актуальним саме для самозайнятих осіб (США); 4) зменшення податкового тиску та забезпечення гнучкості державної політики під час закріплення податкових ставок для самозайнятих осіб з урахуванням їх становища на ринку, доходу, особливостей галузі, в якій здійснюється діяльність тощо (США).

Окрім зазначеного, привертає увагу також значна кількість англомовних джерел за тематикою дослідження, що ще більше підвищує цінність роботи.

Повнота викладу одержаних результатів. Основні наукові ідеї, положення та висновки дисертації повною мірою є апробованими, доступними широкому науковому загалу. Результати наукового пошуку знайшли відбиття у 3 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України, в 1 науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, а також у тезах 3 доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на наукових конференціях.

Висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться у дисертації, мають безперечне теоретичне і практичне значення та можуть бути використані: а) у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень у сфері права соціального забезпечення, а також, зокрема науково-теоретичних розробок з питання правового регулювання правового статусу самозайнятих осіб як суб'єктів права соціального забезпечення, вдосконалення їх соціально-забезпечувального правового статусу; б) у правотворчості – у процесі розробки й удосконалення національного законодавства, гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими нормами, що регулюють правовий статус самозайнятих осіб у праві соціального забезпечення; в) у правозастосуванні – керівниками та посадовими особами органів Пенсійного фонду України, Фонду соціального страхування, Центру зайнятості, інших суб'єктів владних повноважень, органів державної влади та місцевого самоврядування, які уповноважені на надання різних видів соціального забезпечення, адміністрування єдиного внеску та взаємодіють із самозайнятими особами під час реалізації наведених повноважень у ході надання останнім соціального забезпечення, інших адміністративних послуг, проведення консультування, у ході вдосконалення організації власної діяльності тощо; г) у навчальному процесі – під час вивчення в юридичних освітніх закладах навчальної дисципліни «Право соціального забезпечення», підготовки робочих програм і планів, написання підручників, навчальних посібників,

курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів і курсантів.

В цілому дисертація є завершеною науковою працею, яка містить нові положення, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання у сфері права соціального забезпечення. Теоретичні результати й практичні положення, характеризуються єдністю, аргументованістю наукових висновків і узагальнень, та свідчать про особистий вклад дисертантки в науку права соціального забезпечення.

Дискусійні положення дисертації. Разом з цим, як і кожна наукова праця, дисертація О. В. Мульгіної містить дискусійні положення, що потребують додаткового обґрунтування, та стосовно яких можна висловити певні міркування, які можуть бути враховані дисертантом у подальшій науковій роботі.

1. У дисертаційній роботі запропоновано прийняти спеціальний законодавчий акт щодо соціального забезпечення самозайнятих осіб, відповідно до якого закріпити такі види соціального страхування: 1) страхування від можливої втрати доходу самозайнятою особою, яке може здійснюватися нею добровільно та надасть їй право на (а) одноразову виплату для вжиття заходів щодо відновлення власної платоспроможності на ринку та продовження діяльності; (б) на періодичні виплати протягом визначеного в договорі про добровільне страхування строку для підтримання свого матеріального забезпечення протягом періоду відсутності іншого доходу та пошуку підходящої роботи; 2) соціальне страхування від втрати професійної компетентності, виробничої чи торгівельної спроможності (добровільне), за яким самозайняті особи отримують змогу отримати одноразові соціальні виплати для підвищення власної професійної компетентності, виробничої чи торгівельної спроможності. У законі доцільно закріпити такі державні соціальні послуги, як соціальне консультування, проведення Центрами зайнятості

круглих столів та зустрічей самозайнятих осіб за видами їх діяльності, на яких можливим стане забезпечення обміну досвідом, соціалізації, підтримання соціальних і професійних зв'язків таких осіб. Тобто у спеціальному законодавчому акту щодо соціального забезпечення самозайнятих осіб серед іншого запропоновано закріпити соціальні пільги. Відтак вважаємо питання соціальних пільг доцільно було б під час написання роботи присвятити більше уваги.

2. У підрозділі 2.3 «Самозайняті особи у системі соціального страхування» зазначено, що «соціальне страхування як певний соціально-економічний, фінансовий та правовий феномен розвитку сучасних типів соціальної держави, виступає засобом поєднання відповідальності держави та особи за формування матеріальної й організаційної основи для соціального забезпечення громадян, спрямування спільних зусиль на досягнення визначеної мети. Соціальне страхування є також інструментом для утвердження соціальної справедливості в суспільстві, що досягається шляхом забезпечення співмірності здійснених особою відрахувань до системи соціального страхування, що характеризує якість зусиль, ініціативності та ресурсів, що спрямовуються нею до відповідних страхових фондів, та розмірів наданого такій особі соціального забезпечення, обсягів її захисту від дії різних соціальних ризиків». Аналізуючи цей підрозділ дисертаційної роботи виникає запитання до дисертантки щодо основних завдань соціального страхування.

3. Також вважаємо за потрібне в якості зауваження зазначити, що авторці доцільно було б у роботі дещо більше уваги акцентувати на можливостях використання результатів дисертаційного дослідження для вдосконалення доктринальних засад адаптації законодавства України до стандартів європейського права в частині вдосконалення норм чинного законодавства, які регулюють питання правового статусу самозайнятої особи у сфері соціального захисту, адже в роботі міститься достатня кількість важливих пропозицій, проте

шляхи їх практичного впровадження в законодавство не достатньо розкриті. Це значно підвищило б практичну цінність роботи та її затребуваність

Загальний висновок. Дисертаційна робота виконана на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну й достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження О. В. Мульгіної відповідає обраній нею спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Мульгіної Оксани Володимирівни на тему «Правовий статус самозайнятої особи у сфері соціального захисту населення України», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р.), п. 6 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а її автор, Мульгіна Оксана Володимирівна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Рецензент:

кандидатка юридичних наук, доцентка
доцентка кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Олена ЛУЦЕНКО

